

UNA 'MEZUZÀ' ALGUERESA INÈDITA

Constantino Vidal Salmeron

Universitat de Barcelona

Aquest article és una breu anàlisi i descripció d'una *mezuzà* trobada a l'Arxiu Municipal de l'Alguer. Abans que res, definim què és una *mezuzà*. *Mezuzà*¹ és la transcripció al català del mot hebreu מְזוּזָה que vol dir literalment 'muntant de la porta'² i es troba documentat per primer cop a la Bíblia a l'Èxode 12,7,³ on té aquest significat. Més endavant, al Deuteronomi 6,9 i 11,20, trobem el comandament següent: «I les escriuràs [aquestes paraules que jo et mano avui]⁴ damunt els muntants de la teva casa i en les teves portes». Sigui literal o figurat el sentit que es dona a l'ordre d'«escriure aquestes paraules sobre els muntants de les teves portes», el judaisme⁵ el va entendre d'una manera literal i sobre aquest comandament va néixer la pràctica d'escriure damunt d'un pergami⁶ d'animal caixer⁷ els passatges del Deuteronomi 6,4-9 (passatge conegut com a *Xemà*) i 11,13-21 en vint-i-dues línies. Aquest pergami s'insereix dins d'un estoig que pren formes variades segons l'època, l'autor, l'estil, el material, etc., que es clava inclinat⁸ cap a l'interior de la casa (mentre es recita una benedicció) al

¹ Deixem de banda la possible etimologia, ja que no hi ha una opinió ferma al respecte.

² És preferible aquí l'ús del mot *muntant* en català, ja que, en alguns contextos, *brancal*, *xambrana*, *dintell*, *llinda* o *llindar* es confonen i poden fer referència al marc superior horitzontal d'una porta, no al marc vertical. Aquest és un dels motius pel qual s'ha triat com a base per a les referències bíbliques la traducció de la Fundació Bíblica Catalana, d'ara endavant FBC, i, si no es diu el contrari, totes les cites d'aquest article corresponen a aquesta traducció.

³ «I prendran de la sang, i en posaran sobre els dos muntants (*mezuzot*), i sobre la llinda de les cases en les quals el menjaran».

⁴ És a dir, les paraules consignades just abans, Deuteronomi 6, 4-5: «Escolta, Israel: Jahvè és el nostre Déu, Jahvè és l'únic. Amaràs Jahvè, ton Déu, amb tot el teu cor, i amb tota la teva ànima i amb tota la teva força».

⁵ Contràriament al cristianisme, que en farà una lectura totalment al·legòrica tal com diu la nota sobre el Deuteronomi 6,9 de la Bíblia, versió del text original i notes pels monjos de Montserrat: «[...] aquest verset servilment interpretat ha pres origen entre els jueus l'ús de la *mezuzà*: un tubet de fusta, argent o altre metall, dins el qual un pergami porta escrits els dos passatges» o la nota al Deuteronomi 6, 8-9 de la FBC: «És purament metafòric. Més tard els jueus puritans o farisaics ho interpretaren d'una manera material».

⁶ El mot *mezuzà* va passar a designar, per extensió, el pergami.

⁷ Animal apte, net o pur per al judaisme.

⁸ Avui dia la pràctica de clavar-la inclinada és la més estesa; es pot, però, clavar verticalment.

munant dret de la porta.⁹ Ja era una pràctica corrent a l'època del Segon Temple (segles v a.C a i d.C), testimoniada per Flavi Josep, i no totes les comunitats, tanmateix, segueixen aquesta pràctica de la mateixa manera.

Durant l'Edat Mitjana, juntament amb el desenvolupament de la Càbala i de la mística en general, es van anar afegint símbols, passatges i noms de caràcter supersticiós, convertint la *mezuzà* en una mena d'amulet contra els esperits dolents. Maimònides, el gran racionalista jueu, es va oposar a aquesta pràctica i, atès el seu gran prestigi, la seva opinió va prevaler. Amb tot, no es van eliminar tots aquests elements posteriors, tal com testimonia la pràctica habitual fins avui dia¹⁰ d'inscriure el mot **יְהוָה** (*Xaddai*, 'Tot-poderós') al revers del pergami.

La descripció desenvolupada suara ens serveix, no només com a introducció, sinó també com a base per a la descripció de la *mezuzà* en qüestió. El seu origen resta encara un misteri. Segons alguns testimonis,¹¹ va ser trobada a la ciutat de l'Alguer durant uns treballs a la zona on es trobava l'antiga sinagoga medieval de la comunitat jueva de l'Alguer. No sabem com va arribar-hi ni per què. Tot i que la presència de jueus està documentada a la ciutat durant l'Edat Mitjana a partir de la conquesta de la ciutat per part de la Corona catalanoaragonesa, les dades de les quals disposem, però, apunten que la *mezuzà* en qüestió és del primer terç del segle xx.¹² A falta d'un estudi del material, hem de fixar-nos en els aspectes externs. La dada determinant que ens ajuda a datar-la i a situar-ne l'origen és la inscripció que hi ha a la part del darrere de l'estoig. Hi diu:

תוצרת בצלאל ירושלים

*Totseret Betsal'el Ieruixalaim*¹³

'Producte de Bezalel, Jerusalem'

⁹ No és aquest el lloc adequat per a estendre'ns sobre quines portes s'ha de fixar. Direm, resumint, que s'ha de fixar sobre la porta d'entrada a la llar i sobre les portes que donen accés a un habitacle (un dormitori per exemple). Hi ha tot un tractat del Talmud que tracta exclusivament sobre les regulacions que concerneixen la *mezuzà*.

¹⁰ Potser perquè es una de les poques pràctiques a les quals Maimònides no es va oposar.

¹¹ Informació transmesa oralment a Joan Armangué (3 de novembre de 2008), a càrrec de la Sra. Francesca Salvietti, donadora del document a l'Arxiu Municipal de l'Alguer, l'any 2002.

¹² Aquesta datació correspon a la de l'estoig, tot i que podria valer també per a la del pergami, ateses les seves característiques que palesen un origen modern. Amb tot, la seva modernitat (segle xx) és només una suposició que avancem com a molt probable.

¹³ Després de la inscripció en hebreu, es proposa una transcripció i una traducció. Totes les transcripcions de termes hebreus en aquest article estan en cursiva. Hi ha moltes maneres de transcriure un text, seguim aquí unes regles de transcripció adaptades al català.

El nom Bezalel fa referència a una acadèmia d'art, anomenada avui *The Bezalel Academy of Arts and Design*, que va ser fundada l'any 1906 a Jerusalem amb l'objectiu «to train people in Jerusalem in crafts, consolidate original Jewish art and support Jewish artists, and to find visual expression for the much yearned national and spiritual independence that seeks to create a synthesis between European artistic traditions and the Jewish design tradition of Eastern Europe, and to integrate it with the local culture of the Land of Israel».¹⁴ No és llunyana la relació entre l'art, religió (recordem que la *mezuzà* respon a un comandament que prové directament de Déu) i cultura, sobretot tenint en compte que l'observança de la col·locació de la *mezuzà* als muntants de les portes és la pràctica més observada i estesa entre el poble jueu. Per tant, la creació de *mezuzot* formava part de la feina d'aquesta acadèmia i aquesta en concret va ser creada als seus tallers de Jerusalem. Sobre aquesta mateixa part de l'estoig, trobem també dos elements decoratius propis del poble jueu. A la part central, un canelobre de *khanuca*,¹⁵ i sota la inscripció un estel de David, un dels símbols jueus més coneguts. La part davantera de l'estoig conté dues inscripcions i un altre element propi de la cultura jueva. La inscripció superior diu:

שדי

Xaddai
'Tot-poderós'

Com ja hem dit, aquest mot es va incorporar a la *mezuzà* posteriorment i Maimònides va deixar que s'hi emprés. La inscripció inferior diu:

ירושלים

Ieruixalaim
'Jerusalem'

Aquesta inscripció no és més que una referència al seu lloc de fabricació, la ciutat de Jerusalem. L'altre element al qual fem referència és el raïm, un element molt propi també de l'imaginari jueu.

¹⁴ Segons explica la mateixa acadèmia a la seva web <http://www.bezalel.ac.il/en/about/landmarks>.

¹⁵ Es diferencia de la *menorà* perquè té nou brancals en comptes de set.

L'anvers del pergami conté dos passatges bíblics en vint-i-dues línies, Deuteronomi 6,4-9 (les set primeres línies en el pergami) i 11,13-21, que transcrivim i traduïm tot seguit:

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך ושננתם לבניך ודברתם במשבחתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטטפת בין עיניכם ולמדתם אתם את בניכם לדבר במשבחתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ

Xema 'Iisra'el Iahve¹⁶ 'elohenu Iahve 'ekhad ve 'ahavta 'et Iahve 'elohekha bekhoh levavekha uvekhoh nafxekha uvekhoh me'odekha vehaiu hadevarim ha'ele 'aixet 'anokhi metsavekha haiom 'al levavekha veixinnametam levanekha vedibbarta bam beixivtekha bevetekha uvelekhtekha vadderekh uveixakhbekha uvequmekha uqeixartam le'ot 'al iadekha vehaiu letotafot ben 'enekha ukhetavtam 'al mezuzot betekha uvix'arekha vehaia 'im xamoa' tixme'u 'el mitsvotai 'aixet 'anokhi metsave 'atkhem haiom le'ahava 'et Iahve 'elohekhem ule'avdo bekhoh levavekhem uvekhoh nafxekhem venattati metar 'artsekhem be'ito iore umalqoix ve'asafita deganekha vetiroixekha veitsharekha venattati 'eivex beissadekha livhemtekha ve'akhalta vessava'ta hixamru lakhem pen ifte levavekhem vessartem va'avadtem 'elohim 'akherim vehixtakhavitem lahem vekhara 'af Iahve bakhem ve'atsar 'et haixamaim velo ihie matar ve ha'adama lo titten 'et ievulah va'avadtem mehera me'al ha'arets hattova 'aixet Iahve noten lakhem vessamtem 'et devarai 'ele 'al levavekhem ve'al nafxekhem uqeixartem 'otam le'ot 'al iedekhem vehaiu letotafot ben 'enekhem velimmadtem 'otam 'et benekhem ledabber bam beixivtekha bevetekha uvelekhtekha vadderekh uveixakhbekha uvequmekha ukhetavtam 'al mezuzot betekha uvix'arekha lama'an irbu iemekhem vime venekhem 'al ha'adama 'aixet nixb'a Iahve la'avotekhem latet lahem kime haixamaim 'al ha'arets

'Escolta, Israel: Jahveh, el nostre Déu, és l'únic Jahveh. Estimaràs Jahveh, el teu Déu, amb tot el teu cor, amb tota la teva ànima i amb tota la teva força.

¹⁶ Transcrivim el nom diví amb la forma *Iahve* perquè es manté fidel al text original, alhora que es tracta de la forma més estesa en els cercles acadèmics.

Que les coses que jo avui et mano restin en el teu cor. I les inculcaràs als teus fills, estant-te a casa teva, i anant de camí, i en ficar-te al llit, i en llevar-te, els en parlaràs. Les lligaràs a la teva mà com un senyal, i faran de frontals entre els teus ulls. Escriu-les als muntants de casa teva i a les teves portes. Ben segur, doncs, que si escolteu obedients els meus preceptes que jo avui us prescric, estimant Jahveh, el vostre Déu, i servint-lo amb tot el vostre cor i amb tota la vostra ànima, enviaré al seu temps la pluja a la vostra terra, la primerenca i la tardana, i podràs collir el teu blat, el teu vi i el teu oli, i donaré herba al teu camp per al teu bestiar, i menjaràs i et saciaràs. Guardeu-vos de deixar seduir el vostre cor; us foraviaríeu, serviríeu altres déus i els adoraríeu; i s'abrandaria la ira de Jahveh contra vosaltres, tancaria els cels i ja no hi hauria pluja; la terra no donaria més el seu fruit i vosaltres ben aviat desapareixeríeu de la terra bona que Jahveh us dóna. Poseu, doncs, aquestes paraules meves damunt el vostre cor i damunt la vostra ànima, i lligueu-les a la vostra mà com un senyal i siguin elles com frontals entre els vostres ulls. I ensenyeu-les als vostres fills i parleu-los d'elles, estant-te a casa teva, i anant de camí, i en ficar-te al llit, i en llevar-te. Les escriuràs als muntants de casa teva i a les teves portes, perquè els vostres dies i els dies dels vostres fills sobre la terra que Jahveh jurà als vostres pares de donar-nos es prolonguin, tant com els dies que el cel serà damunt la terra'.¹⁷

El revers del pergamí conté, al seu torn, dues altres inscripcions. Una diu:

יְדַי

Xaddai

'Tot-poderós'

Aquesta inscripció torna a aparèixer per un motiu pràctic. Hem dit que la *mezuzà* (és a dir, el pergamí) sempre s'insereix dins d'un estoig. Moltes vegades es feia un forat en l'estoig per deixar veure aquesta inscripció del pergamí, una inscripció que, com ja s'ha dit, es va popularitzar. Moltes altres vegades, el mateix estoig ja duu la inscripció i no té, per tant, cap forat. Per què tenim una *mezuzà* amb aquesta inscripció si l'estoig ja la té? Hi pot haver dues respostes: 1) l'escrivà fa la inscripció per regla general perquè no sap en quin estoig serà inserida la *mezuzà*; o 2) la *mezuzà* estava destinada a ser inserida dins un estoig amb forat i després es va canviar l'estoig per l'actual.

¹⁷ La traducció correspon a la que ofereix la FBC.

La darrera inscripció també es troba al revers del pergamí. Hi llegim:

כוזו במוכסז כוזו

Kozo bemuksaz kozo

No podem fornir una traducció per a aquesta transcripció perquè es tracta d'una fórmula que n'amaga al seu darrere una altra. Les lletres hebrees segueixen un ordre. Si canviem les lletres d'aquesta inscripció per l'anterior, ens topem amb la següent frase:

יהוה אלהינו יהוה

Iahve 'Elohenu Iahve
'Jahvè, Déu nostre, Jahvè'

Aquesta fórmula en particular no deixa de ser una repetició abreujada del Deuteronomi 6,4. Aquesta mena d'afegitons són els que criticava Maimònides, fórmules de caire supersticiós que es van anar introduint en les *mezuzot* i que es van anar eliminant, tot i que, en alguns casos, algunes van romandre.

Vet aquí la primera anàlisi que, sense la voluntat de ser exhaustiva, ha volgut descriure el més detalladament possible una *mezuzà* que pertany al patrimoni material de la ciutat de l'Alguer i que resta a l'espera, si mai calgués, d'ulteriors estudis.

Fig. 1. Part del darrere de l'estoig.

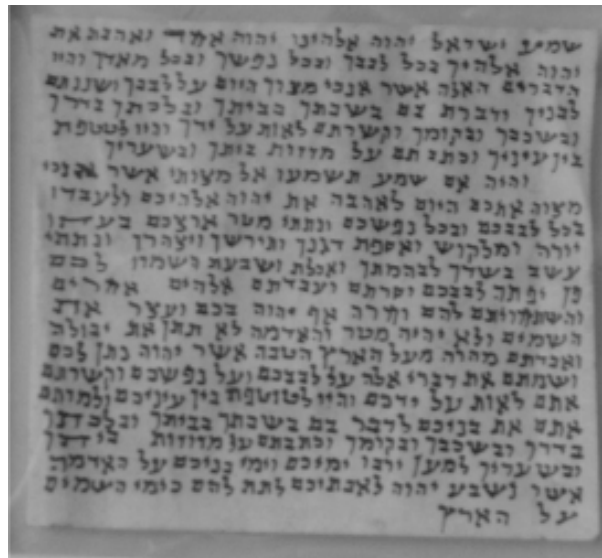

Fig. 2. Anvers del pergami.

Fig. 3. Part davantera de l'estoiç.

Fig. 4. Revers del pergamí.
 (Figs. 1-4: foto Luca Scala, amb l'autorització de l'Arxiu Municipal de l'Alguer i de la Sra. Antonella Salvietti, donadora del document).

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A.M. – MOLL, F. de B, *Diccionari català-valencià-balear*, <http://dcvb.iecat.net/> (novembre 2008).
- Bíblia* (1968), Fundació Bíblica Catalana, Editorial Alpha. Barcelona (FBC).
- Bíblia hebraica stuttgartensia* (1997), Deutsche Bibelgesellschaft. Stuttgart.
- Encyclopaedia Judaica* (1972), Keter Publishing House. Jerusalem.
- HERAS, Sara (2005) «Els jueus de l'Alguer» dins *Actes del II congrés per a l'estudi dels jueus en territoris de llengua catalana*, Institut Europeu de la Mediterrània: Barcelona.
- Jewish Encyclopaedia*, <http://www.jewishencyclopedia.com> (novembre 2008).
- La Bíblia / versió dels textos originals i notes pels monjos de Montserrat* (1992), Editorial Casal i Vall. Andorra.
- The Universal Jewish Encyclopedia* (1969), Ktav Publishing House, Inc. New York.